

धामणगांव रेल्वे तालुक्यातील वरिष्ठ महाविद्यालयातील
विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमांचे अध्ययन.

लघुसंशोधन अहवाल

गृहअर्थशास्त्र बि.ए. भाग 2

सेमिस्टर 3

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगांव रेल्वे

मार्गदर्शिका :-

डॉ. मोनाली वि. इंगळे

गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

श्रीराम कला महिला महाविद्यालय

धामणगांव रेल्वे

सं० 2018-2019

मुलींची यादी

- 1) पुजा मते
- 2) नेहा येलेकार
- 3) समिक्षा गायकवाड
- 4) पुजा डुबे
- 5) संजिवनी वरखडे
- 6) आरती पांडे
- 7) समिक्षा ठाकरे
- 8) रुपाली कठाणे
- 9) शिवाणी कराळे
- 10) मनिषा तुलशीकर
- 11) प्रियंका मानकर
- 12) स्वाती कांबडकर
- 13) अंकिता भोयर
- 14) वैष्णवी ठाकरे
- 15) आश्वीनी कैकाळी
- 16) रेशमा गायकवाड
- 17) रेशमा हजारे
- 18) पुनम जोशी
- 19) जया काळे
- 20) राजकन्या मडामे
- 21) पुनम नांदणे
- 22) रितू शिवरकर
- 23) कविता शिवरकर
- 24) वैष्णवी धोटे
- 25) कांचन बागडे
- 26) शितल बागडे
- 27) तेजस्वीनी ठाकरे
- 28) स्नेहा गांवडे
- 29) पायल दांडेकर
- 30) पल्लवी लुटे
- 31) गायत्री निबारते

अनुक माणिका

प्रकरण 1

- 1) प्रस्तावना
- 2) फावल्या वेळेचे उपक्रमाचे वर्गीकरण
- 3) विषयाचे विषकीकरण
- 4) संशोधनाचे महत्त्व आणि उपयुक्तता
- 5) संशोधनाची व्याप्ती
- 6) संशोधनाचे सर्वसाधारण आणि विशिष्ट उद्दिष्ट्ये
- 7) संशोधनाच्या मर्यादा

प्रकरण 2

- 1) संशोधन कार्य
- 2) विषयाची निवड
- 3) संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र
- 4) नमुना व नमुना निवड पद्धती
- 5) प्रश्नावली रुपरेषा आणि विकसीकरण
- 6) प्रश्नावलीचे विकसीकरण
- 7) तथ्य संकलन

प्रकरण 3

- 1) परिणाम आणि सर्वा
- 2) कुटुंब पद्धती
- 3) कुटुंबाचा आकार
- 4) सारणी क्रमांक 3.1
- 5) सारणी क्रमांक 3.2
- 6) सारणी क्रमांक 3.3
- 7) सारणी क्रमांक 3.4
- 8) सारणी क्रमांक 3.5
- 9) गृहित तत्त्वाची सिद्धता

प्रकरण 4

- 1) सारांश आणि निरकर्ष
- 2) निरकर्ष
- 3) सुचना व शिफारस
- 4) प्रश्नावली

प्रकरण १

प्रस्तावना :-

कौमार्थ ही अवस्था ही मानवी जिवनातील अतिशय कठीण समस्या पूर्ण अशी अवस्था आहे. व्यक्तीच्या विकास प्रक्रियेतील या अवस्थेत कुमारांचा शारिरिक, मानसिक, भावनिक, व सामाजिक विकास फार झपाट्याने होत असतो. कौमार्य अवस्था म्हणजे शैरावा व बाल्य अवस्था नंतरची नाजूक अवस्था योवनाच्या उशब काळ इंग्रजीतील अॅडोनरनेस Adolescence या शब्दाचा अर्थ To grow to maturity असा होतो कौमार्य अवस्था हा मुलामुलीची जिवनातील अतिशय महत्त्वाचा कालखंड आहे. स्टॅड ले हाल यांनी कोमार्य अवस्था म्हणजे पुर्नजन्म असे म्हटले आहे. [Adolescence is a re- birth] कारण शशावा अवस्थेत काढलेले मानवाचे चित्र या काळात थडक बनते आयुष्याच्या स्तंभा भोवती मुलांची दुसरी प्रदर्शन सुरु होते सामान्यता हा १२ ते २१ वर्षे ऐवढा काळ कोमार्य अवस्था मानतात. हा कुमाराच्या भावनिक ताणाचा व मानसिक वादळाचा [pried of storm and strees] काळ असतो. या काळात त्यांची मने हळूवार झालेली असतात. ब-या वाईटांचा सारासार विचार करण्याची परिपक्वता आलेली नसते. अशी ही कोमार्य अवस्था पालकाची व शिक्षकाची फार मोठी ठेव समजली जाते.

प्रावेलच्या मते , ज्ञान ग्रहण व परिश्रमाची ही अवस्था आहे. या अवस्थेतील मुला- मुलीमध्ये सळसळणारे चेतन्य व तारुण्यांचा जोम नसतो. त्याची मत संस्कार क्षम असतात ते अनूकरण क्रियम असतात. त्यांना विविध कलाचे आकर्षण या वयात वाटायला लागतात. त्यांच्यातील अमात्य उत्साहाचा अतिरिक्त शक्तीचा आणि कला गुणांचा उपयोग फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम राबविण्याकरीता केले जाणे आवश्यक आहे.

फावल्या वेळाचा प्रश्न विद्यार्थी जिवनाशी दोन प्रकारे निगडित आहे एक म्हणजे आजचे विद्यार्थी संगणक युगाचे नागरिक बनत असल्याचे त्या परिस्थितीला तोंड देण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या अंगी निर्माण झाले पाहिजे. दुसरे म्हणजे फावल्या वेळेचा सदुपयोग आपल्या हितासाठी कसा करावा त्यांचे ज्ञान यांना मिळाले पाहिजे नाही तर उमलती व उसळती पिढी विविध व्यसनाच्या आहारी जाण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

आपल्या वेळेचा संबंध प्रत्येक्ष वेळेशी आहे वेळ हे सर्व साधन संपत्ती महत्त्वाची मानली जाते. वेळेच सर्वात महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे जगातील सर्वांनाच दिवसाचे २४ तास उपलब्ध असतात आणि ऐकदा गेलेली वेळ कधीच येत नाही.

Gross आणि Crandell यांच्या मते (1963) "Time is one of the easiest to measure but one of the most difficult to understand"

अशा हया मौल्यवान वेळेचा उपयोग सुयोग्य रितीने शहानपनाने विवेकाने आणि सुसंस्कृतपणे करणे आवश्यक आहे कारण प्रत्येक व्यक्तीच्या व्यक्ती महत्त्वाचा दर्जा ति व्यक्ती फावल्या वेळेचा उपयोग कशाप्रकारे करते यावर अवलंबून असते. हर्षद हुवरच्या मते, आपली प्रगती आपण किती काम करतो यावर यापुढे अवलंबून राहणार असून आपण आपला फावला वेळ कसा घालवतो यावर अवलंबून असतो. कर्निंग हॅग यांच्या मते, ' १९४४ फावला वेळ म्हणजे जो खर्च केल्या नंतर मनरपासून भरपूर असे समाधान मिळते आवड समुद्ध होत जाते आणि तो वेळ घालविण्यात आनंद होत असतो.

फावल्या वेळेच्या व्याख्या अनेक शास्त्रज्ञाने केल्या आहे (Nash 1953) "Leisure refers to free activities including dictionary of sociology (1994) नुसार जिवनाचा व्यवहारीक गरजा पूर्ण केल्या नंतर जो वेळ शिल्लक राहतो त्याला फावला वेळ म्हणतात.

वरील व्याख्या वरून असे म्हणता येईल की उदरनिर्वाहासाठी आवश्यक क्रियान पासून मुक्त असा प्रकारचा वेळ म्हणजे फावला वेळ विद्यार्थीनीच्या बाबतीत महाविद्यालयीन कामकाज त्याच्या व्यक्तीए कामेए घरगुती कामेए आणि अभ्यास सोडून मिळणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. या फावल्या वेळेस आपणास अनेक छंद जोपासता येतात छंद हा व्यक्ती महत्त्वाचा अविष्कार आहे प्रत्येकाने आपल्या आवडी प्रमाणे छंद निवडल्यास त्यांच्या फावल्या वेळेचा उपयोग होवू शेतात.

थोर प्रसिद्ध व्यक्तीने फुरसतीच्या वेळेचा उपयोग कसा केला हे लक्षात घेण्यायोग्य आहे. सोक्रेटीक्स ने आपल्या फावल्या वेळेत तरुणांना ज्ञानदान केले तर, प्लेटोजीक जगप्रसिद्ध ग्रंथ 'रिपब्लीक' हि त्याचप्रमाणे अॅरिसटोटलचे पॉलिटिक्स हा ग्रंथ लिहून लोकांच्या ज्ञानात भर घातली आधुनिक काळात लोकमान्य टिळकांनी 'गीतारहस्य ' हा महत्त्वाचा ग्रंथ मांळाच्या तुरुंगांत लिहिला तर पंडित नेहरुची जगाच्या इतिहासाच्या ओसरते दर्शन हा मोठ्या ग्रंथ अहमदनगरच्या तुरुंगांत लिहिला यावरून आपल्याला फावल्या वेळेचा सदुपयोग करून समाज विदयायक कार्याला हातभार लावून वैयक्तीक साधता येते.

फावल्या वेळेच्या दुरुपयोगासंबंधी 'सॉयरिल बर्ड' यांनी संशोधन करून दाखवले आहे कि, बालगुन्हे फावल्या वेळेतच झाले आहे. तसेच प्रौढांनी देखील फावल्या वेळेचा दुरुपयोग करून ते व्यसना सत्य बनले म्हणून सामाजीक स्वास्थाच्या दृष्टीने फावल्या वेळेचा सदुपयोग करणे आवश्यक आहे.

या संशोधनाकरिता वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीची निवड केली आहे. वरिष्ठ महाविद्यालयात साधारणता १८ ते २१ या वयोगटातील विद्यार्थीनीचा समावेश होतो मानसशास्त्रीय दुष्ट्या हा वयोगट कोमार्य अवस्थेत मोडतो. स्वर्जनशीलता व नवनिर्मितीची इच्छा ही कोमार्य अवस्थेतील युवक युवतीतील नैसर्गिक प्रवृत्ती असते. भाषाच्या भवितंव्यात व जळनघळनात विद्यार्थ्यांचे स्थान फार मोठे आहे. व महत्त्वाचे आहे. शरीराला जसे हृदयाचे

महत्त्व असते. तसेच राष्ट्राला शाळा व महाविद्यालयात आजचे युवक व युवती हेच राष्ट्राचे आधारस्तंभ आहे. म्हणजे त्यांच्यावर चांगले संस्कार व्हावे नवनिर्माण क्षमता वृद्धीगंत व्हावी. त्याचे व्यक्ती महत्त्व संपन्न व्हावे. या दृष्टीने शिक्षण दिले जाणे आवश्यक झाले आहे. शिक्षणातून देशाची धूरा सामर्थ्य पणे पेलण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या मध्ये निर्माण झाले पाहिजे.

यौवणाच्या उबरठ्यावर उभा असलेल्या तरुणांला स्वामी विवेकांद म्हणतात कि, जो पर्यंत तारुण्याचा जोम अंगी आहे. तो वरच आपले भविष्य ठरवण्याची वेळ आहे. गलीतगात्र झाल्यावर ते शक्य नाही म्हणून वेळ न दडवता कार्याला जागा ज्यांच्या नसांमध्ये व स्थायुमध्ये पोलादी सामर्थ्य आहे. प्रबल इच्छा शक्ती आहे. सळसळणारे चैतन्य आहे. मृत्युला ही न डगमता विश्वासाचा भेद आणि शोध घेण्याची इच्छा आहे. अशी मानसे शिक्षणातून निर्माण झाली पाहिजे.

युवक आणि युवती म्हणजे थयथय नाचणारे चैतन्य सुप्तगुणाचे स्थान स्फुलींग असून हे चैतन्य सुनगुण स्फुलींग येण्य त्या मार्गाने चेतवले गेले पाहिजे या बाबीचा पुरस्कार जयप्रकाश नारायण, डॉ. जेपि नाईक पर्यंत सर्व शिक्षण शास्त्रज्ञाने केला पाहिजे. विनोबाच्या मते, 'मुलांमध्ये सुप्त व निद्रिस्त शक्ती यांना जागृत करण्याचे शिक्षण हे साधन आहे. या शिक्षणामुळे युवक- युवतीच्या बौद्धिक व वैचारीक विकासाबरोबर क्रियाशिल शक्तीना वळण लावले गेले पाहिजे. रविद्रं नाथाच्या मते, 'शिक्षण म्हणजे आत्महवष्कार मुलांच्या संशोधन वृत्तीला कल्पना शक्तीला वाव मिळावा. म्हणून शिक्षणात निरनिराळे हस्त व्यवसाय व कला यांचा अर्तभाव करून मुलांच्या मुक्त अविष्काराला भरपूर संधी प्रधान केली पाहिजे. रविद्रं नाथानी निष्प्रीयलेचा धिक्कार करून आत्मविष्काराला पुरक अशा क्रिया शिलतेचा पुरस्कार केला आहे.

जीवनातील वेळेच महत्त्व त्यांना पटवून देता आले पाहिजे. ऐकदा गेलेली वेळ परत येत नाही हे जिवनाचे घडयाळ मनामध्ये ठसविता आले पाहिजे. जिवनातील प्रत्येक क्षण कसा सदुपयोगी घालविता येईल हे तत्व त्यांना पटले म्हणजे त्या सदैव कृतीशील राहिल. आणि आपल्या फावल्या वेळेचा भावी जिवनाच्या दृष्टीने उपयोग करून घेतील.

संशोधनाकरिता वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनीची निवड केली कारण आजची विद्यार्थ्यांनी ही भावी माता व गृहिणी असल्यामुळे तिचा सर्वांगीण विकास होणे आवश्यक आहे. स्त्रि आणि पुरुष हे दोन चाके मानल्यास ती सारखीच सामर्थ्यवान असली पाहिजे. आपल्या मानवी साधन संपत्तीचा संपूर्ण विकासासाठी गृह सुधारणेसाठी आणि बाहया अवस्थेच्या अंत्यत संस्कारक्षम वयात मुलांच्या चारित्र्यांची योग्य घडण करण्यासाठी स्त्रिला दिल्या जाणारे शिक्षण ही पुरुषाला दिल्या जाणा-या शिक्षणापेक्षा अधिक महत्त्वाचे आहे. असे मत डॉ. कोठारी अयोगाने १९६६ प्रदर्शित केले आहे.

स्त्री ही लोकशाहीची खरी आधार शिल असून ती भविष्याची शिल्पकार आहे. तिच्यावर संपूर्ण कुटुंबांचे आणि प्यायाने संपूर्ण देशाचे भवितंव्य अवलंबून आहे. पूर्वीच्या काळी स्त्रिच्या आयुष्याचा परिध फक्त घरा पुरताच मर्यादित असे. 'चुल आणि मुल ' हेच तिचे कार्यक्षेत्र मानले जात असे. परंतू औदयोगिक प्रगती मुळे सामाजिक राजकीय आणि आर्थिक

सित्यंतरामुळे ती घराच्या चारभिंतीच्या बाहेर पडली आहे. घरातसुद्धा अनेक प्रकारच्या भूमिका वटवायच्या लागतात. गृहिणीचे कुटुंबातील अनन्य साधारण महत्त्व विचारात न घेता तिच्या व्यक्ती महत्त्वाच्या सर्वांगीण विकासाकरिता व्यवसायाकरिता आणि फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाकरिता तिला शिक्षण देणे आवश्यक होवून बसले आहे. तिच्या समोर आपल्याला ज्ञानाचे भंडार खुले करता आले पाहिजे आणि तिच्या आवडी निवडीचा विचार घेउन फावला वेळ कसा घालविता ही समस्या सोडविण्यास मदत करता आलर पाहिजे.

वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीना A.T.K.T ची सोय असल्यामुळे अभ्यासाच्या बाबतीत त्या फारसा गंभीर नसतात. आणि त्यामुळे त्यांच्या जवळ भरपूर फावल्या वेळ उपलब्ध असतो. या फावल्या वेळेचा उपयोग करून न घेतल्यास किती तरी शक्ती आणि वेळ वाया जात असते. वेळ आणि शक्ती दोन्ही ही मर्यादित साधनसंपत्ती असल्यामुळे त्यांचा योग्य तरेने उपयोग करून घेतला जाणे आवश्यक आहे. "Empty mind is devil's workshop" हा सैक्षतान जर घालवायचा असेल तर विद्यार्थीनीना सतत क्रियाशील ठेवणे आवश्यक आहे. विद्यार्थीनीना मिळणारा फावला वेळ जर उत्पादक आणि सुर्जनाकार्यात खर्च घेतला तर देशाच्या प्रगतीला हातभार लावता येतो त्याकरिता त्यांचे अवाडते छंद विचारात घेउन मार्गदर्शन करण्याची गरज आहे. संगित, नाटक, काव्य, वाचन, खेळ, बागकाम, शिवणकाम, विनकाम स्वच्छता समाजो उपयोगी कार्य विविध तरेच्या कला हस्त व्यवसाय इत्यादी विविध कार्यात विद्यार्थीनीना गुंतविले तर महाविद्यालयाच्या आणि घराच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरेल त्याकरिता विद्यार्थीनीची कुवत, आवड, धारणा, झेप, व बौद्धिक पातळी या गोष्टी कडे लक्ष द्यावे लागेल फावल्या वेळात विद्यार्थीनीना त्याच्या अंगभूत सदगुणाचा विकास करता यावा. त्यांचा कवृत्वाचा आणि युवाशक्तीचा देशाच्या लागावा हया दृष्टीने हा विषय संशोधनाकरिता निवडला आहे.

बरेचदा असे निदर्शनास येते. की फावला वेळ घालविण्याकरिता एखादया उपक्रम सतत हाताळल्यास अर्थाजन आणि पर्यायानी उत्पन्न वाढविण्याचे कौशल्य संपादनामुळे आणि द्रव्य प्राप्तीमुळे जास्तीत जास्त उत्पन्न वाढविण्याची न्हवण्य हहूहळू वाढीस लागते आणि ऐके काळी जी क्रिया फावला वेळ घालविण्याकरिता केलेली असते. तिच क्रिया कालांतराने कामामध्ये परावर्तीत हाते. हे परिवर्तन कधी कधी संबधीत व्यक्तीच्या सुद्धा सहजासहजी लक्षात येत नाही. अशाप्रकारे द्रव्य प्राप्तीच्या उददशाने फावल्या वेळेत केलेल्या वृत्तीचे नैसर्गिक मुल्य लोप पावते.

फावल्या वेळेचे उपक्रमाचे वर्गीकरण :-

फावल्या वेळेत आपण काय करावे हा प्रत्येकीच्या निवडीचा प्रश्न असला तरी प्रत्येक व्यक्तीला फावला वेळ किती प्रमाणात उपलब्ध आहे आणि कोणता वेळ मिळतो. यावर फावल्या वेळेचे कार्य अवलंबून असते ज्या विविध क्रियांमध्ये व्यक्ती आपला फावला वेळ घालविते अशा क्रियेचे अनेक लेखकांनी वेगवेगळया भागात विभाजन Kaplan (1960) यांची फावल्या वेळेचे उपक्रम ६ भागात केले आहे.

१) समाजिक किंवा मनमिळवतापणा

अ. सामाजिक कार्यक्रम

ब. मित्रांना भेटी

क. कुंदुर्बायान सोबत वेळ घालविणे

ड. सभाषण

२) सभासंमेलन

अ. सभांना हजर राहणे

ब. छंद

क. सामुदायिक कामे

ड. शालेय सभा

३) खेळ आणि क्रिया

अ. खेळ पाहणे

ब. खेळ खेळणे

क. पत्ते खेळणे

ड. लांब अंतर चालणे

४) कला

अ. कौशल्यपूर्ण उपक्रम

ब. सेनेमा पाहणे

क. फोटोग्राफी

ड. संगीत ऐकणे

५) गती क्षमता

अ. प्रवास

ब. बाजारात जाणे

क. पायी चालणे

६) अचलता

अ. रेडीओ ऐकणे

ब. टि.व्ही पाहणे

क. वाचन

ड. विश्रांती

अनेक संशोधनावर प्रबोधाचे अवलोकन केल्या नंतर गृहीणी शेतकरी आणि किशोरा अवस्थेतील मुलांच्या फावल्या वेहेतील उपक्रमासंबंधी संशोधन झाल्याचे निर्देशनास आले. परंतु वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमासंबंधी संशोधन न झाल्यामुळे काळाची गरज विचारात घेवून संशोधना करिता वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीची निवड करण्यात आली.

फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम करतात हे जाणून घेण्याच्या उद्देशाने या अभ्यासाचे आयोजन केले आहे.

१.१ विषयाचे विषदीकरण :-

धामणगांव तालुक्यातील वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमाचे अध्ययन.

१.२ संशोधनाचे महत्त्व आणि उपयुक्तता :-

जिवनातील वेहेचे महत्त्व त्यांना पटून देता आले पाहिजे. ज्कदा गेलेली वेळ पुन्हा परत येत

नाही हे जिवनाचे घडयाळ विद्यार्थीनीच्या मनावर बसविता आले पाहिजे. जिवनातील प्रत्येक क्षण हा कसा सदुपयोगी घालविता येईल हे तत्व त्यांना पटले म्हणजे त्यात सदैव्य कृतीशील राहतील आणि आपल्या वेळेचा भावी जिवनाच्या दृष्टीने उपयोग करून घेतील.

वरिष्ठ महाविद्यालय म्हणजे शाळेचे आणि कनिष्ठ महाविद्यालयाचे बंदिस्त जिवन संपवून त्या स्वतंत्रपणे महाविद्यालय जिवनाचा अनुभव घेण्याकरिता वरिष्ठ महाविद्यालयात प्रवेश करतात. आजची विद्यार्थीनी ही भावी माता व गृहीणी असल्यामुळे तिचा सर्वांगीण विकास होणे आवश्यक आहे. कला शाखेचा वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीना भरपूर फावला वेळ असतो. यात फावल्या वेळेचा उपयोग करून न घेतल्यास कितीतरी शकती आणि वेळ वाया

जातो. दोन्ही ही मर्यादित साधन संपत्ती असल्यामुळे त्यांचा योग्य तरेने उपयोग करणे आवश्यक आहे.

फावल्या वेळ ही मानवाची सर्वश्रेष्ठ मालमत्ता असल्यामुळे तिचा उपयोग जपून करणे आवश्यक आहे फावल्या वेळेमुळे व्यक्तीची शारिरीक व मानसीक शक्ती टिकविण्यास आणि शरीर व मन सुदुरुढ बनविण्यास मदत होते.

१.३ संशोधनाची व्याप्ती :-

संशोधनाच्या व्याप्तीमध्ये धामणगांव तालुक्यातील ३ महाविद्यालयांचा समावेश केला आहे. यामध्ये महाविद्यालयातील २५ विद्यार्थीनींचा समावेश अध्ययनाकरिता केला आहे. कला शाखेतील वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींची वैयक्तीक, आर्थिक, व्यावसायीक माहिती, त्यांचे छंद आणि त्यांचे उपक्रम पार पाडताना त्यात त्यांना येणा-या अडचणीचा अभ्यास केला गेला.

१.४ संशोधनाचे सर्वसाधारण आणि विशिष्ट

उद्दिष्ट्ये :-

* वरिष्ठ महाविद्यालयात कला शाखेत शिकणा-या विद्यार्थीनींचा वैयक्तिक, सामाजिक, आर्थिक व परिस्थिती जन्य गुण वैशिष्ट्यांचा अभ्यास करणे.

* पालकांच्या उत्पादनांचा विद्यार्थीनींच्या फावल्या वेळेवर होणारा परिणाम जाणून घेणे.

* फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी करीत असलेल्या उपक्रमाचा शोध घेणे

* विद्यार्थीनींच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमानंतर पालकांचा उत्पन्नाचा होणारा परिणामाचा अभ्यास करणे

* फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम पार पाडल्या मागे हेतू व ते पार पाडतांना येणा-या अडचणीचा आढावा घेणे.

१.५ संशोधनाच्या मर्यादा :-

* संशोधन फक्त धामणगांव तालुक्यापुरतेच मर्यादित आहे.

* हे संशोधन वरिष्ठ महाविद्यालयातील कला विभागाच्या विद्यार्थीनी पुरतेच मर्यादित आहे.

* वेळेची मर्यादा लक्षात घेवून ७५ विद्यार्थीनींची अभ्यासाकरिता निवड करण्यात आली आहे.

संशोधन कार्य :-

संशोधनाच्या कार्यात पुर्व नियोजनाला फार महत्त्वाचे स्थान आहे. संशोधना विषयीची निश्चिती करतांना अनेक निष्कर्ष लावावे लागतात. संशोधना विषयाबाबत संपूर्ण माहिती मिळविण्याकरिता कोणती साधने कोणत्या क्रमाने वापरावी प्रश्नावलीतील प्रश्नांची रचना सुत्रबद्ध व पद्धतशीर कशी असावी संशोधनात जमा केलेल्या माहितीची वर्गीकरण व जोड कशी करावी याची निश्चिती करणे आवश्यक असते. या सर्व बाबींचा विचार करून संशोधनाची कार्य पद्धती खालील प्रमाणे निरनिराळ्या विभागामध्ये विभागली आहे.

- १) विषयांची निवड
- २) संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र
- ३) नमुना व नमुना निवड पद्धती
- ४) प्रश्नावलीची उपरेषा आणि विकसिकरण
- ५) तथ्य संकलन

२.१ विषयाची निवड :-

वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमाच्या सर्वेक्षणाकरिता संशोधन करणा-या विद्यार्थीनी धामणगांव तालुक्यातील महाविद्यालयाची निवड केली आहे. वरिष्ठ महाविद्यालयात साधारणता १९ ते २१ वर्षे या वयोगटातील विद्यार्थीनींचा समावेश होतो. मानसशास्त्रीय दृष्ट्या हा वयोगट किशोरा अवस्थेमध्ये मोडतो. आजची युवक आणि युवती हेच राष्ट्राचे आधार स्तंभ आहे. (Youth is pilaar of any nation) त्याच्यावर चांगले संस्कार व्हावे. त्याच्यात सृजनशिलता वृद्धीगत व्हावी त्यांचे व्यक्तीमहत्त्व संपन्न व्हावे याची जबाबदारी पूर्णपणे पालकावर असते.

आजची विद्यार्थीनी ही भावी माता व गृहिणी असल्यामुळे तिचा सर्वांगीण विकास होणे आवश्यक आहे. स्त्री ही लोकशाहीची आधारशिला असून ती भविष्याची शिल्पकार आहे. तिच्यावर संपूर्ण कुटुंबाचे आणि पर्यायाने संपूर्ण देशाचे भवितव्य अवलंबून आहे. म्हणून विद्यार्थीनीला मिळणारा फावला वेळ उत्पादन आणि सृजनाकार्याकरिता खर्च घेतला तर देशाच्या प्रगतीला हातभार लावता येतो. त्याकरिता त्यांचे आवडते छंद विचारतात घेवून मार्गदर्शन करण्याची गरज आहे. वरिष्ठ महाविद्यालयीन विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेचे संशोधन न

झाल्यामुळे त्यांची निवड करण्यात आली. फावल्या वेळेत वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम करतात हे जाणून घेण्याच्या उद्देशाने या अभ्यासाचे आयोजन केले आहे.

२.२ संशोधनाचे स्थळ व कार्यक्षेत्र :-

वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमातील सर्वेक्षणाच्या अमरावती जिल्ह्यातील धामणगांव तालुक्याची गावाची निवड केली धामणगांव हे गाव अमरावतीपासून ५५ किलो मिटरवर आहे. धामणगांव हे ग्रामीण भागामध्ये येत असेल तरी शैक्षणिक दृष्ट्या पुढारलेले आहे. धामणगांव तालुक्यातील तीन वरिष्ठ महाविद्यालयांचा समावेश होत असून आजूबाजूचा संपूर्ण परिसर ग्रामीण आहे. व ग्रामीण भागातून जास्तीत जास्त विद्यार्थी शिकण्यासाठी येतात. हे गाव समुद्र सपाटी पासून २९७.९३ मिटर उंचीवर असून २०.५७ उत्तर अंशावर व ७८.२२ पूर्व रेखांशावर बसलेले आहे. या भागात हवामान उष्ण व कोरडे असून पावसाचे सरासरी प्रमाण ६० ते ७० सेंटीमीटर आहे.

हवामानाच्या लहरीपणामुळे शेतकऱ्यांना संकटाच्या सामना करावा लागतो होती हा लोकांचा प्रमुख व्यवसाय असल्यामुळे प्रत्येकाची परिस्थिती जेमतेमच आहे. नापिकीमुळे व सतत महागाई वाढल्यामुळे येथील शेतकरी ब्रत झाला आहे. घरांघाने या भागातून येणा-या विद्यार्थीनी अत्यंत गरीब असतात.

२.३ नमुना व नमुना निवड पद्धती :-

संशोधनाची उद्दिष्टे माहिती संकलनाचे तत्त्व नियंत्रण, तंत्र साधने क्षेत्र इत्यादी. अनेक प्रकारच्या आधारावर वर्गीकरण करता येते. संशोधन पद्धतीने मुख्यता हा तीन गटात वर्गीकरण केले आहे.

- १ ऐतिहासिक संशोधन पद्धती
- २ सर्वेक्षण संशोधन पद्धती
- ३ प्रायोगिक संशोधन पद्धती

प्रस्तुत संशोधनाकरिता सर्वेक्षण पद्धती वापरण्यात आली आहे. कारण या पद्धतीद्वारे वर्तमान पद्धतीचा शोध घेता येता आणि प्राप्त तत्वांचे मुल्यांकन करून अधिक चांगल्या बदलासाठी योग्य मार्गदर्शन प्राप्त होते.

धामणगांव तालुक्यात कला शाखेची तीन महाविद्यालये आहेत. आणि तिन्ही महाविद्यालयात जावून सर्वेक्षण केलेले आहे.

नमुना निवडीचा तपशिल

अ. क	जिल्हा	तालुका	गाव	एकूण महा.	निवडलेले महाविद्यालय	एकूण संख्या ७५५
१	अमरावती	धामणगांव रेल्वे	धामणगांव पिंपळसुटा	३	१) श्रीराम कला महिला महाविद्यालय धा.रे. २) आदर्श महाविद्यालय धामणगांव रेल्वे ३) श्री. संतशंकर महाराज महीवदयालय पिंपळसुटा	वयोगट १७ ते १८ १८ ते १९ १९ वी च्यावर
			हेतू परस्पर निवडपद्धती		सधा यादुच्छिक नमुना	हेतू परस्पर नमुना निवड पद्धत

वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनींवर अभ्यासाचा फारसा तान नसल्यामुळे त्यांना भरपूर फावला वेळ उपलब्ध असतो ह्या विद्यार्थीनी आपला फावला वेळ कसा घालवितात हे अभ्यासांनकरिता गृहअर्थशास्त्र विषय घेणा-या ५० आणि गृहअर्थशास्त्र विषय घेणा-या २५ विद्यार्थीनींची निवड करून फावल्या वेळेच्या उपयोगाकरिता गृहअर्थशास्त्र विषयाचा कोणता फायदा होतो याचा तुलनात्मकविचार केला आहे.

* संशोधनाकरिता विद्यार्थीनी खालील ग्रंहीतके ठरवलेली आहे.

* वरिष्ठ महाविद्यालयातील या विद्यार्थीनींमध्ये गुणवैशिष्ट्यांन मध्ये गुण विविधता आढळते.

* वरिष्ठ महाविद्यालयातील कला शास्त्रेतील विद्यार्थीनीला मुबलक वेळ मिळतो.

* विद्यार्थीनी आपला अभ्यासाचा वेळ मनोरजनात घालवितात.

* विद्यार्थीनी आपला वेळ सक्रीय व सृजनात्मक कार्यात घालतात.

२.४ प्रश्नावलीची रुपरेषा आणि विकसीकरण :-

समाजिक संशोधनात फार महत्त्वाचे स्थान आहे. जी तथ्ये संकोचामुळे मुलाखतीत व्यक्त होत नाही. ती प्रश्नावली द्वारे सुलभतेने प्राप्त होवू शकते.

प्रश्नावलीची व्याख्या खालीलप्रमाणे :-

- बोगार्डस यांच्या मते, “प्रश्नावली विविध व्यक्तींना उत्तर देण्याकरिता तयार करण्यात आलेली एक तालिका आहे.”

प्रश्नावलीच्या पहिल्या भागात विद्यार्थीनीचे नाव, नाव, महाविद्यालयाचे नाव, वर्ग, विषय, पालकांचा व्यवसाय, बुटुंबाचा आकार व कुटुंबपद्धती इत्यादी माहिती मिळवीण्याकरिता प्रश्न विचारले आहे. विद्यार्थीनीचा वेगवेगळ्या क्रियेकरिता खर्च होणारा वेळ आणि तिला मिळणा-या फावल्या वेळी दुस-या भागात विचारले आहे तिस-या भागात फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम हाताळतात यासंबंधी माहिती मिळवली आहे. त्याचप्रमाणे विशिष्ट उपक्रम पार पाडतांना विद्यार्थीनीना कोणत्या अडचणीना तोंड द्यावे लागते व हे उपक्रम पार पाडण्यामागे त्यांचा कोणता उपदेश आहे हे जाणुण घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

* प्रश्नावलीचे विकसीकरण :-

प्रश्नावली तयार करतांना ते भरून घेतांना किती वेळ लागतो. हे पाहण्यासाठी गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या दहा अशा एकंदर २० विद्यार्थीनीना प्रश्नावली देण्यात आली प्रश्नावलीद्वारे मिळालेली माहिती बरोबर आहे. किंवा नाही हे पडताळून पाहण्याकरिता उपप्रश्न विचारण्यात आले. ह्या विद्यार्थीनीनी भरून दिलेल्या २० प्रश्नावलीच्या उत्तरावरून चुकीचे व अस्पष्ट वाटलेले प्रश्न काढून टाकले व काही सुचविलेले प्रश्न त्यात घालून थोडा फेर बदल करण्यात आला अशा तरेने प्रश्नावली विकसित करण्यात आली.

२.५ तथ्य संकलन :-

तयार केलेली प्रश्नावली व्यवस्थित छापून घेतली प्रश्नावली भरून घेण्याकरिता नोव्हेंबर व डिसेंबर या दोन महिन्याची निवड करण्यात आली. कारण महाविद्यालय सुरु होवून या कालावधी पर्यंत तीन ते चार महिने पूर्ण झाल्यावर महाविद्यालयीन जीवनाशी या विद्यार्थीनी समरस झालेले असतात. व आपल्याला किती फावला वेळ मिळतो याचा त्यांना अंदाज आलेला असतो. विद्यार्थीनीनी चुकीची व संदिग्धी उत्तरे देऊ नये. म्हणून संशोधनाकरिता निवड केलेल्या विद्यार्थीनीचा संशोधन करणा-या विद्यार्थीनीना त्यांना प्रश्नावली मनावून दिली व नंतर प्रश्नावली भरून घेतली तरी ही काही विद्यार्थीनीनी विशेष रुची न दाखविल्यामुळे प्रश्नावली योग्य प्रकारे भरून दिली नाही म्हणून अशा एकूण २० विद्यार्थीनीच्या प्रश्नावली रद्द करण्यात आल्या व एकूण ७५ प्रश्नावली माहिती संकलनाकरिता घेण्यात आल्या.

प्रकरण - ३

परिणाम आणि चर्चा :-

मानवीय आणि अमानवीय साधनसंपत्ती पैकी वेळ हि एक अमुल्य अशा स्वरूपाची साधन संपत्ती आहे. कला विभागातील वरिष्ठ महाविद्यालयाच्या विद्यार्थीनींना भरपूर फावला वेळ उपलब्ध असतो. ह्या विद्यार्थीनींना आपल्या भावी जिवनाच्या दृष्टीने आपल्या फावल्या वेळेचा उपयोग कशा प्रकारे करतात हे जाणून घेण्याच्या दृष्टीने प्रस्तुत संशोधनाचे आयोजन केले आहे. या प्रकरणात विद्यार्थीनींनी दिलेल्या प्रश्नावलीच्या आधारे माहितीचे संकलन स्वरूपात येथे नमुद करण्यात आले.

प्रश्नावली दिल्याप्रमाणे मिळालेल्या उत्तरांचे पुढील भागात विभाजन करण्यात आले.

- १ विद्यार्थीनी व कुटूंबाची सर्वसाधारण माहिती.
- २ विद्यार्थीच्या वयाची माहिती.
- ३ महाविद्यालयीन कामकाजाच्या दिवशी महाविद्यालयात खर्च होणारा वेळ.
- ४ फावल्या वेळेच्या उपलब्धतेबाबत विद्यार्थीनीच्या प्रतिक्रिया.
- ५ फावल्या वेळेतील वाचनाबद्दलच्या प्रतिक्रिया.
- ६ गृहित तत्त्वांची चाचणी.

विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेच्या उपलब्धतेवर आणि उपयोगावर पालकांचे उत्पन्न, कुटूंबाचा आकार, कुटूंब पद्धती, पालकांची शैक्षणिक पातळी आणि व्यवसाय इत्यादीच्या परिणाम होण्याची शक्यता असल्यामुळे संशोधनाकरिता निवडलेल्या मुददायांचा बाबत विचार करण्यात आला.

कुटूंब पद्धती :-

ग्रामीण भाग असला तरी पाश्चात्यांच्या अनुकरणाचा परिणाम आजची बदलती सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती आणि नोकरी निमित्त शहरात राहण्याचे प्रमाण या सर्व बाबी विचारात घेतात. दिवसेंदिवस विभक्त कुटूंब पद्धती प्रचलित होत असल्याचे दिसून येते. संशोधनाकरिता एकूण नमुन्यांचा विचार केला असता असे निर्देशणात येते की केवळ १४ % संयुक्त पद्धतीने राहत असून ८५% कुटूंब विभक्त पद्धतीने राहतात.

कुटूंबाचा आकार :-

कौटुंबिक जीवन चक्राच्या विविध अवस्थांचा विचार केलास ज्या मुली वरिष्ठ महाविद्यालयात शिक्षण घेतात ती कुटूंब बहुदा विस्तारित अवस्थेच्या तिस-या मुलांचे शालेय शिक्षण आणि चौथ्या मुलाचे महाविद्यालयीन शिक्षण या उपअवस्थानमध्ये समाविष्ट होतात त्यानुसार कुटूंबाच्या आकाराचा खालील सारणी मधून क्रमांक ३.१ वरून घेण्यात मदत होते.

सारणी क्रमांक ३.१

अ.क	उत्पन्न गट	कुटूंबाचा आकार			
		३ ते ४	५ ते ६	७ च्यावर	एकूण
१	२०,००० ते २५,०००	७ १४%	१४ २८%	४ ८%	२५
२	२५,००० ते ३०,०००	८ १६%	८ १६%	९ १८%	२५
३	३०,००० ते ३५,०००	५ १०%	१० २०%	१० २०%	२५
	एकूण	२० (१८%)	३२ (३३%)	२३ (२४%)	७५

वरील सारणीवरून ऐकून नमुन्याचा विचार केल्यास ४४.६६ % कुटूंबात ३ ते ४ व्यक्ती आढळतात २० ते २५ हजार उत्पन्न असलेल्या गटात ५ ते ६ व्यक्ती असणारी कुटूंबे जास्त म्हणजे २८% तर ३० ते ३५ हजार उत्पन्न असलेल्या गटामध्ये ३ ते ४ व्यक्ती असलेल्या कुटूंबाचे प्रमाण कमी असून ते अनुक्रमे १० % आहे. यावरून कुटूंब कल्याण कार्यक्रमाच्या आणि शिक्षणाचा या दोन्ही गटावर चांगला परिणाम झाल्याचे दिसून येते.

सारणी क्रमांक - ३.२

विद्यार्थीनीच्या वयाचे विवाण

अ.क	वयोगट	एकूण संख्या	योकडा प्रमाण
१	१७ ते १८	३०	६०%
२	१८ ते १९	२५	५०%
३	१९ च्या एकूण	२० ७५	४०% १०० %

विद्यार्थीनीच्या वयोगटाचा विचार करता १७ ते १८ वर्षे वयोगटातील मुलीचे प्रमाण जास्त असल्याचे दिसून येते. १८ ते १९ वर्षे वयोगटात केवळ २०,००० ते २५,००० व २५,००० ते ३०,००० उत्पन्न गटातील विद्यार्थी असून ३०,००० ते ३५,००० उत्पन्न असलेल्या गटातील एक ही विद्यार्थीनी या वयोगटात आढळली नाही. त्याचे कारण या मुलींना आई कामाव गेल्या नंतर भांडाकडे लक्ष द्यावे लागत असल्याचे किंवा शाळेत उशीरा नाव घातल्यामुळे अथवा शालेय शिक्षण घेतल्याने नापास झाल्याने त्याचे वय १९ वर्षाच्या वर गेलेले असावे. परंतु बंधूतांश

विद्यार्थ्यांनी १७ ते १८ वर्षे वयोगटातील असल्याचे दिसून आले. या सर्व विद्यार्थ्यांनीचा समावेस कोनार्थ असल्याने होते.

विद्यार्थ्यांनीचा महाविद्यालयीन कामकाज घरजुती कामे अभ्यास व विभांती या व्यतीरीक्त मिळणारा वेळ म्हणजे कावला वेळ असे म्हटले आहे त्यानुसार महाविद्यालयीन कामकाजाच्या दिवशी विद्यार्थी महाविद्यालयात किती वेळ घालतो. पुढील सारणी वरून ३.३ स्पष्ट होते.

• महाविद्यालयीन कामकाजाच्या दिवशी महाविद्यालयात खर्च होणारा वेळ

सारणी क्रमांक ३.३

अ. क्र.	विद्यार्थ्यांनी	वेळ, तास, मिनिटे			
		४:३०	५:००	५:३०	एकूण
१	गृहअर्थशास्त्र घेणा-या	१२ (१६%)	१९ (१७%)	१९ (१७%)	५०
२	गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या	११ (१२%)	१० (९%)	४ (४%)	२५
	एकूण	२३ (२४%)	२९ (२७%)	२३ (२४%)	७५

सारणी क्र. ३.३ वरून महाविद्यालयात ५ तास वेळ घालविणा-या ३५ % विद्यार्थ्यांनीचे प्रमाण असल्याचे दिसून येते गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या विद्यार्थ्यांनी पाठ्यांशीक करावयाचे असल्यामुळे ४ ते ५ तास महाविद्यालयात ५:३० तास वेळ घालविणाऱ्या जवळपास ३३% विद्यार्थ्यांनी गृहअर्थशास्त्र घेणा-या आहे.

- फावल्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत प्रतिक्रिया विचारली असता त्यांनी दर्शविलेली गते पुढील सारणी वरून दिसून येते.

सारणी क्रमांक ३.४

फावल्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत विद्यार्थीनीच्या प्रक्रिया

अ.क्र	उत्पन्न गट	समाधान	असमाधान कारक	संगतता घेत नाही
१	२०,००० ते २५,०००	29 (56%)	1 (1%)	८ (18%)
२	२५,००० ते ३०,०००	8 (16%)	10 (20%)	1 (1%)
३	३०,००० ते ३५,०००	12 (24%)	2 (4%)	3 (6%)
	एकूण	49 (16.37%)	13 (8.66%)	13 (8.66%)

वरील सारणीवरून फावल्या वेळेच्या उपलब्धते बाबत तिन्ही उत्पन्न गटातील विद्यार्थीनी समान असल्याचे दिसून येते.

- * ज्ञान ग्रहण करिता व ज्ञान सर्वसधकरिता वाचन आवश्यक आहे वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थी आपल्या फावल्या वेळेत कशाचे वाचन करतात हे खालील सारणीत दर्शविलेले आहे.

सारणी क्रमांक :- ३.५

फावल्या वेळेचे वाचनाचे विवरण सारणी

अ.क्र.	उत्पन्न भर	वर्तमानपत्रे	मासिके	कादंब-या	महाविद्यालयातील अभ्यासाचे सत्र अथ	घरगुती कामाचे पुस्तके
1	20,000ते25,00	29 (58%)	2 (4%)	2 (4%)	7 (14%)	
2	20,000ते30,000	4 (8%)	5 (10%)		2 (4%)	5 (10%)
3	30,000ते 35,000	16 (32%)	1 (1%)	1 (1%)	1 (1%)	
	एकूण	49 (16.3)	8 (2.66)	3 (1.1)	10 (3.33)	(1.60)

विद्यार्थीनींच्या वाचनाचा विचार केल्यास वर्तमानपत्रे वाचनाचे विद्यार्थीनींचे प्रमाण कमी असून मासिके व कादंब-याचे प्रमाण जास्त असल्याचे आढळून आले. संशोधनानुसार फावल्यावेळेत बहुतेक सर्वच वाचन करतात तसेच H.D बाहामी १९५९ यांच्या संशोधनातून निघालेल्या निदेशकात जास्तीत जास्त विद्यार्थीनी कथा कादंब-या आणि रहस्य कथांचे वाचन करतात त्यामुळे प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष ब-याच अंशी जुळतात असे निर्देशनात येते.

गृहित तत्त्वाची सिद्धता

- १ वरिष्ठ महाविद्यालयातील कला विभागाच्या विद्यार्थीनींना दररोज ३:३० तासापासून ५:३० तासांपेक्षा जास्त फावला वेळ मिळत असल्याचे संशोधना अंती दिसून आल्यामुळे वरिष्ठ महाविद्यालयातील मला विभागाच्या विद्यार्थीनीला भरपूर फावला वेळ मिळतो हे गृहित तत्त्व सिद्ध झाले आहे.
- २ वरिष्ठ महाविद्यालयातील जास्त विद्यार्थीनी हस्तोदयोगात वेळ घालविता व मनोरंजनात वेळ घालविण्याचे प्रमाण हस्ताुदयोगाच्या तुलनेत संशोधनाअंत कमी असल्यामुळे विद्यार्थीनी आपला फावला वेळ मनोरंजात घालवितात हे गृहित तत्त्व अंशाः ता सिद्ध झाले आहे.

३. मासुलीत मासुत विदुसुथीनी आषलल कलवलल वलकु विविध वुरकलरवे हलतुलउदसुत करषुवल व नुदनुलरलले कुंद नुषलरलषुवल व विदुसुथीनी आषलल वलकु लकुीव व सुकुनलकुनक कलरुलत ढललवलतल हे नुठलत तलव अंशतः शलषुद कुलले आले.
५. क-डलषलश विदुसुथीनी आषलल कलवलल वलकु नषुवल नलरषुवलत ढललवलतलत तलेष कलही विदुसुथीनी आषललल कलवलल वलकु नलशकुीव कलरुलत ढललवलतलत हे नुठलत तलव अंशतः शलषुद कुलले आले.

प्रकरण - ४

सारांश आणि निष्कर्ष :-

फावला वेळ हा जीवनातील महत्त्वाचा असतो. दैनंदिन जीवनातील नेहमी काम करून पुरणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. विद्यार्थीनीच्या बाबतीत महाविद्यालयीन कामकाज त्यांचे वैयक्तिक काम, घरगुती कामे व अभ्यासाव्यतिरिक्त मिळणारा वेळ म्हणजे फावला वेळ होय. फावल्या वेळात विद्यार्थीनी कोणते उपक्रम पार पाडतात हे जाणून घेण्याच्या उद्देशाने या संशोधनाचे आयोजन करण्यात आले. त्याकरिता पुढील उद्दिष्ट्ये निश्चित करण्यात आली.

- वरिष्ठ महाविद्यालयात कला शाखेत शिकणा-या विद्यार्थीनीचा वैयक्तिक, सामाजिक, आर्थिक व परिस्थिती जन्य गुणवैशिष्ट्यांचा अभ्यास करणे.
- पालकांच्या उत्पन्नाचा विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेवर होणारा परिणाम जाणून घेणे.
- फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी करीत असलेल्या शोध घेणे.
- विद्यार्थीनीच्या फावल्या वेळेतील उपक्रमावर पालकांच्या उत्पन्नाच्या होणारा परिणामाचा अभ्यास करणे.
- फावल्या वेळेतील विविध उपक्रम पार पाडल्यामागे हेतू व ते पार पाडतांना येणा-या अडचणीचा आढावा घेणे उद्दिष्ट्ये प्रमाणेच गृहित तत्त्वाची चाचणी घेण्यात आली.
- वरिष्ठ महाविद्यालयातील कला शाखेतील विद्यार्थीनींना मुबलक वेळ मिळतो.
- या विद्यार्थीनी आपल्या अभ्यासाच्या व्यतिरिक्त वेळ मनोरंजनात घालवितात.
- विद्यार्थीनी आपला वेळ सक्रिय व सृजनात्मक कार्यात घालवितात.

निष्कर्ष :-

वरिष्ठ महाविद्यालयातील कला विभागाच्या विद्यार्थीनींना भरपूर फावला वेळ मिळत असला तरी तो सर्वांनाच सारखा प्रमाणावर उपलब्ध होत नाही. कारण प्रत्येकीला दैनंदिन जीवनात आवश्यक करावयाच्या प्रत्योकीला खर्च करावयास लागणा-या वेळेचे प्रमाण भिन्न स्वरूपाचे असते. या वेळेचा परिणाम फावल्या वेळेच्या उपलब्धतेवर होत असतो. या फावल्या वेळात विद्यार्थी विविध प्रकारचे उपक्रम पार पाडत असतात. वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थी आपला फावल्या वेळ कोणते उपक्रम पार पाडतात, हे जाणून घेणाऱ्या उद्देशाने प्रस्तूत आयोजन करण्यात आले असून हा अभ्यास सामाजिक कार्यकर्ते, शिक्षण, तज्ञ, नियोजन करणा-या व्यक्ती, पालक वर्ग यांना मार्गदर्शक ठरेल असे वाटते.

पाहणीत आढलेल्या तथ्यावरून फावल्या वेळेच्या सदुपयोगाकरीता आणि फावल्या वेळेतील उपक्रमांना प्रोत्साहन देण्याकरिता यातील निष्कर्ष देण्यात आले आहे.

- १ महाविद्यालयात खर्च होणा-या वेळेविषयी ५ तास घालविण्याचे विद्यार्थीनीचे प्रमाण अर्धे असल्याचे दिसून येते. गृहअर्थशास्त्र न घेणा-या विद्यार्थीनी ४ ते ५ तास महाविद्यालयात घालवितात. तर गृहअर्थशास्त्र घेणा-या विद्यार्थीनीना प्रात्यक्षित करावयाचे असल्यास कदाचित त्यांना ५ ते ५.३० तास महाविद्यालयात ५.३० तास घालविण्या-या विद्यार्थी जवळ पास गृहअर्थशास्त्र घेणा-या आहेत.
- २ सर्व साधारणतः हा विद्यार्थीनी अभ्यास करावयाचे दिसून येते. त्याला वरिष्ठ महाविद्यालयातील विद्यार्थीनीना AT-KT ची सोय असल्यामुळे व कला विभागातील विद्यार्थीनी अभ्यासाचा गांभीर्याने विचार न केल्यामुळे त्यांचा कमी वेळ अभ्यासावर खर्च होतो.
- ३ ३५,००० उत्पन्न गटातील विद्यार्थीनीना जास्त फावला वेळ मिळतो. त्यांचे कारण कदाचित असे सांगता येईल की त्यांचा घरकामात सहभाग कमी असतो. त्यांच्याकडे नोकर वर्ग असल्यामुळे व श्रम बचतीची पुरेशी साधने असल्यामुळे त्यांना फावला वेळ मुबलक प्रमाणात मिळत असावा.
- ४ फावल्या वेळेत विद्यार्थीनी मैदानी खेळापेक्षा बैठे खेळ खेळणे पसंद करण्याचे दिसून येते. तिन्ही उत्पन्न गटातील विद्यार्थीनी एकंदर टक्केवारी वरून बैठे जास्त खेळतात. कदाचित घराजवळ खेळण्याचे मैदान नसल्यामुळे किंवा योग्य साधन नसल्यामुळे विद्यार्थीनी मैदानी खेळाकडे दुर्लक्ष करते असे वाटते.
- ५ कौमार्य अवस्थेत होणा-या शारिरिक, मानसिक आणि भावनिक बदलामुळे विद्यार्थी आपल्या व्यक्ती महत्त्वाचा विकासाबाबत जास्त सतर्क राहतात. आपले शरिर सुरोळ दिसावे. आपण चांगले दिसावे. असे प्रत्येक मुलीला निसर्गताच वाटत असल्यामुळे त्या व्यक्ती महत्त्वाकडे व्यवस्थीपणे लक्ष देतात असे दिसून येतात.
- ६ कोणतीही गोष्ट पार पाडतांना विविध अडचणीला तोंड द्यावे लागते. याला फावल्या वेळेतील उपक्रम सुद्धा अपवाद नाही कारण कोणतेही उपक्रम करायचा झाल्यास त्या करिता पैसा, वेळ, उर्जा, मार्गदर्शन, वेगवेगळी साधन सामग्री याची गरज भासते. बरेचदा घरे लहान असल्यास व घरातील व्यक्तीची संख्या जास्त असल्यास जागेचा अभाव जास्त होतो. घरगुती कामामुळे सुद्धा विविध उपक्रम पार पाडतांना अडचणी निर्माण होतात असे निर्देशनास आले आहे.
- ७ N.C.C., N.S.S यासारख्या उपक्रमात विद्यार्थीनी भाग घेतल्यास फुरसतीच्या वेहेत नविन ज्ञान प्राप्त करून घेता येते. शिस्त, सययम इत्यादी. गुण अंगी बांधून घेतात. परंतू आज विद्यार्थीनीची दृष्टी उदासित असल्याचे दिसून येते.

सुचना व शिफारसे

- १ फावल्या वेहेत कोणत्या सवलती उपलब्ध व्हावा याचा विचार करता विविध बाबीची आवश्यकता जाणून घेणे बहुसंख्य विद्यार्थीनी वाचनालय घरासमोर असावे असे म्हटले आहे. जवळपास प्रत्येक वार्डात वाचनालय असावे. या गोष्टीकडे लक्ष देणे आवश्यक आहे.
- २ विद्यार्थीनींच्या वाचनाचा विचार केला असता असे दिसून आले. की बहुसंख्य विद्यार्थी मासिके व कादंब-याचे वाचन जास्त प्रमाण करित असून वर्तमान पत्र, अभ्यासाशी संबंधित पुस्तके, त्याचे वाचन कमी प्रमाणात करतात. विद्यार्थीनी मासिके व कादंब-याचे वाचन करित असल्यामुळे मासिकामधून मार्गदर्शन व माहिती प्रकाशित झाल्यास विद्यार्थीनींनी त्यांचा लाभ घेण्याची याक्याता वाटते. त्याचप्रमाणे अभ्यासाशी संबंधित ग्रंथ वाचनासाठी त्यांना प्रवृत्त करण्याकरिता ग्रंथ हे गुरु असून वाचनामुळे स्वतःहाची ओळख पटण्यासाठी मदत होते. याची जाणीव विद्यार्थीनींना करून द्यावी.
- ३ विद्यालयीन व महाविद्यालयीन पातळीवर वाचक, लेखकमंडळ विविध वस्तूच्या संग्रहकाचे मंडळ, नाटय, संगित, नृत्य मंडळ, निर्माण करण्यात यावी.

वरील सर्व सुचना व शिफारशीचा अवलंब केल्यास फावल्या वेळेतील उपक्रमांना प्रोत्साहन मिहेल फावला वेळ सदुपयोगी लागले आणि फावला वेळ प्रत्येकाला वरदान ठरल्या शिवाय राहणार नाही.

O.C.
Dept. of HOME-ECO
Shri Ram Kala Mahila Mahavidyalaya
Chamangaon Ry

Shri Ram Kala Mahila
Mahavidyalaya
CHAMANGAON Ry

→ કોચિંગ ક્લબ બેઠક
મહાવિદ્યાલય દાખાગમન રેલ
પ્રજ્ઞાવણી સોડકુર ઇલાચા
વિદ્યાર્થીની

→ કોચિંગ ક્લબ બેઠક
મહાવિદ્યાલય દાખાગમન રેલ
પ્રજ્ઞાવણી સોડકુર
ઇલાચા વિદ્યાર્થીની

→ કોચિંગ ક્લબ બેઠક
મહાવિદ્યાલય દાખાગમન રેલ
પ્રજ્ઞાવણી સોડકુર ઇલાચા
વિદ્યાર્થીની